

לגוף הבאור 'בדוּתא / ברוּתא' יש מפרשים: לא אמרה רב אשי מעולם אלא אחד מתלמידי אמרה מעצמו או ששמע מכללה וטעה ובדאוה על שמו (עפ"י ריטב"א. וע"ע בספר הערוך ערך 'בר').

דף עב

'אית ליה זכיה מדרבנן הכא נמי לא שנא. ולא היא, ישראל אתי לכלל שליחות, עכו"ם לא אתי לכלל שליחות' — כבר נחלקו הראשונים האם זכיה מטעם שליחות אם לאו; האם קטן שאין לו 'שליחות' מן התורה, יש לו דין 'זכיה' מן התורה. ומחלוקתם תלויה בגרסת הספרים כאן, האם יש לגרוס 'מדרבנן'. (ע"ע בפירוט בקדושין מב).

ובעל הש"ך (בנקודות הכסף ביו"ד שה) הכריע שהעיקר כספרים שאין גורסים כאן 'זכיה מדרבנן', ומדין תורה יש לו זכיה. 'וכן מצאתי בש"ס של קלף, כתובה ישן נושן. ואפילו לספרים דגרסי התם 'מדרבנן', היינו במקום דהוי חובה קצת'. ובקצות החשן (רמג סק"ז) דחה דבריו. (וע' באגרות משה (אה"ע ח"ד ו) שנקט להלכה שנידון זה הוא ספק משום מחלוקת הפוסקים, וצרפו לעשות 'ספק ספקא'. ע"ע בענין זכיה בקטן, בקהלות יעקב כתובות יב).

'שלא יאמרו בשביל מעותיו נתגייר' — כתב הרא"ש: אף על פי שאסור הדבר מדאורייתא, ליטול את הרבית לכשנתגייר — יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה. (ואף דהוי 'קום ועשה' — יש לומר שבכלל דבר שבממון הוא, והפקר ב"ד הפקר. וצ"ע. וכתב הגר"א וסרמן (בקובץ שמועות), שאף על פי שהקציצה היתה בהתר, בהיותו גוי — יש כאן איסור תורה [כמוש"כ הרא"ש], שהרי מכל מקום יש כאן עתה רבית קצוצה, ואין צריך קציצה באיסור דוקא).

והריטב"א כתב שאיסור גביית הרבית בגוי שנתגייר אינו אלא מדרבנן, מפני מראית העין בעלמא, ולכך התיר רבי יוסי משום 'שלא יאמרו...!'

'שטר שכתוב בו רבית...!' — מי שהלוה לחבירו ברבית, וטרם שגבה חובו נודע לו חומר האיסור, ועתה רוצה לשוב מדרכו, ונפשו בשאלתו האם יש לו אפשרות לגבות את הרווחים בדרך הטר — בשו"ת יביע אומר (ח"א יג) נשאל על כך והורה שהלוה יפרע את חובו בלא שום רבית, והמלוה יפטרנו בעדים מכל טענות ומענות, ואחר כך ילוהו שוב בעסק חדש עפ"י הטר עיסקא, ויכפול הרווח כאשר ירצה. וכיון שהוא עסק חדש, אין בזה שום חשש.

א. דחה שם אפשרות הטר נוספת, המוזכרת בשו"ת רב פעלים — להתחייב החזרה מיידית, ושם לא יעמוד בה, ייקנס הלוה. וכתב שיש לחוש לרבית גם כשכותבים בלשון קנס.

ב. לא מבואר שם האם מן הדין חייב הלוה לשלם לו מיד [אם אינו רוצה לעשות שטר נוסף בהטר עיסקא כנוכר], שהרי על דעת כן, שלא יגבה את הרבית, לא הלווהו. ובחות דעת (קסא סק"ה עפ"י משל"מ) מבואר שהמלוה מעות ברבית, הואיל ואין הלוה משלם לו אותה, יכול המלוה לתבוע מעותיו בחזרה תוך זמנו, שהרי לא נתן לו מתחילה אלא על דעת שישלם לו.

'אמר אביי: ולאוי היינו דרב אסי, דאמר ר' אסי מודה בשטר שכתבו אינו צריך לקיימו, וגובה מנכסים משועבדים' — פירוש, כשם שאמר רב אסי ששטר שהלוה מודה בו, הגם שאינו מקיים

יש לו כח שטר ואין נאמן לטעון כנגדו 'פרעתי' וגובה בו מנכסים משועבדים, אף כאן אף על פי שבטל עיקר עניינו וכחו של השטר, שהרי אין כאן מכירה, אעפ"כ היות ואינו נאמן לומר 'פרעתי' חובי ופדיתי את משכוני [שאומרים לו, אם פרעתו מה עושה שטרך בידו], עדיין הוא בכחו לענין גביה ממשועבדים (עפ"י ריטב"א; ש"ך חו"מ קו סק"ו. וע' בראשונים פרושים נוספים).

(ע"ב) 'הכא לא ניתן להכתב' — יש לפרש מה טעם יש בדבר, הלא גם אם נסיר את כחו של השטר מכאן, מכל מקום יש קול לדבר, ומדוע לא יגבה ממשועבדים מחמת הקול שיצא? ויש לומר אחד משני טעמים: שטר שלא ניתן להכתב, מפני שהוא שלא כדין, מן הסתם עשו במחשך מעשיהם, ואף עדי השטר אינם מפרסמים הדבר. טעם נוסף: קנס חכמים הוא ששטר שנכתב שלא כדין, לא יהא בו ממש וכאילו לא היה וקולו לא ישמע. וכן מורה לשון הרמב"ם מלוה כג,ה (עפ"י חדושי בית מאיר. ע"ש).

'אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער...' — פירוש, אין לקנות פירות ב'פסיקה' — כלומר, הקונה מקדים לשלם מחיר סופי, אפילו אם יעלה המחיר אח"כ, עבור פירות שיתן לו המוכר לאחר זמן. ואפילו אין מוזיל את מחירם משום הקדמת המעות — אסור, אלא אם יש לו למוכר עתה את הפירות, (ואז מותר בתנאים מסוימים אפילו אם מוזיל — כדלעיל ג:). והטעם, שמא יתייקרו הפירות ונמצא הקונה מרויח מפני שהקדים מעותיו, וגם המוכר יצטרך לקנותם כשער היוקר. איסור זה — מדרבנן הוא, שהרי אין זו דרך הלוואה אלא מקח וממכר, וגם אין הרווח ודאי. ואולם אם כבר יצא השער של אותם פירות (שיש להם שוק קבוע ונקבע מחירם) — מותר, שהרי זה כאילו יש למוכר את הפירות, שיכול לקנותם במעות הללו שקיבל מהקונה. ועוד, שכבר חל המקח לענין 'מי שפרע' אם בא לחזור בו, הלכך הרי זה כאילו הפירות בידו ונקנו כבר ללוקח, וכשהתייקרו — ברשותו התייקרו. (ע' נמוקי יוסף; שו"ת הריב"ש שו; תוס' יום טוב (עפ"י רש"י ותוס'), ועוד. וע' סמ"ע (רט סק"ג) שאינו עומד ב'מי שפרע' אלא כשמצוי לקנותו בשוק. והש"ך שם חולק).

'יצא השער — פוסקין, ואע"פ שאין לזה יש לזה' — פירוש, אף על פי שלמוכר עצמו אין את הפירות, הלא יכול להשיגם מאחרים. (כן משמע טעם זה בגמרא 'לוקטין ללקוטות כשער הלקוטות... יזיף מלקוט חבריה'. וכ"כ רש"י במשנה בראש הפרק ובדף סג). ואמנם אפשר גם לפרש (וכן מורים דברי נמוקי יוסף) שכיון שמצויים בשוק, וניתן להשיגם בקלות, לא הועיל המוכר לקונה כלום ולא ההנהו, שהרי יכול היה להשיגם עתה, ולכן מותר. סברא זו מובאת בגמרא לעיל (סג:) 'שקילא טיבותיך...'. (עפ"י פרי יצחק ח"ב סו"ס מו. וע' במש"כ לעיל סג: האם כל טעם בפני עצמו דיו להתיר. וכבר דן על כך הרשב"א כאן).

'הביצים של יוצר' — כתב רש"י (ביצה טו. ולהלן עד.): כל דבר הנלוש ונעשה עב (=סמיד) קרוי ביצה. והוא נקוד בחיריק, מלשון היגאה גמא בלא בצה (שיטה מקובצת). ויש מפרשים 'ביצה' — שעושים מן החמר חתיכות בצורת ביצים. (ע"ש. וע"ע סנהדרין ה: ובתוס' שם).

*

איסור ריבית — ענינים וטעמים מלוקטים

'כל המקבל עליו עול רבית — מקבל עול שמים, וכל הפורק עול רבית — פורק ממנו עול שמים' (תורת כהנים — בהר).

'... והדברים האלו עמוקים מאד מאד בחטא הרבית עד שאי אפשר לפרש בפירושו ולרדת על עומק החטא הזה. ולא מצינו חטא ועון שהפליגו בו חכמים כמו שהפליגו בחטא הזה... ואי אפשר לפרש ענין העונש הזה. והשם יתברך יציל אותנו מן החטא הגדול הזה ומשאר חטאים, גדול וקטן. אמנ' (נתיבות עולם למהר"ל — נתיב הצדקה, ו).

כתבו ראשונים שהמלוה ברבית אינו חי לתחית המתים (הרוקה; כלבו. ועתוס' ע: ד"ה תשיך — מתרגום ירושלמי, על האחד שלא קם בבקעת דורא במתים שהחיה יחזקאל, מפני שהלוה ברבית. והובאו בפוסקים. וע"ע מדרש תנחומא — משפטים טו).

ובאור הדבר נראה (על פי דברי המהר"ל — דרוש לשבת הגדול), שיש כאן מדה כנגד מדה מיוחדת, על שנכנס לגבול ושפע החיים של חברו לקחתו, ואינו כגול שלוקח ממון מסויים — כי הלוקח רבית, אשר הוא בדרך משא ומתן, לוקח ממנו את עצם שפעת חייו שהשי"ת משפיע לכל אחד פרנסתו וחיים. וכמו שכתוב אצל אזהרת רבית וחי אחיך עמך.

ולכן נקרא 'נשך' — על שם נשיכת הנחש שהביא מיתה בעצם לעולם. וכן הוא סם הנחש, שאין קלקולו קלקול 'מקומי', אלא נכנס מיד לזרמת החיים של כל הקומה. והרי הוא היפך ברכה שמרבה את הקרן, וזה בנשיכתו מכניס העדר החיים עד שמלפף את כל הקומה, ולא נשאר מקום חיות (מתוך מבוא לאוצר מפרשי התלמוד' — מהרב י"ד דייויד שליט"א).

כתוב בספר עקדת יצחק: רצתה תורה שכמו שבקרקעות נעשים הכל שוים בהם בשנות השמיטה והיובל, כך יהא ממונם כל השנים, כאילו הכל שותפים בו כאילו היתה ירושה של אב שלפעמים ביד אח זה ולפעמים ביד אחר ואין מעלים זה לזה רבית או טובת הנאה; לפיכך כתוב כאן וחי אחיך עמך; —

ואם תאמר, למה החמיר הכתוב כל כך בנשך ההלוואות, מזה לי שכר בהמה או כלים ולמה לא ישכיר לו מעותיו בריוח מזה? הנה הטעם הוא מבואר, כי השוכר בהמה וכלים על הרוב הוא שוכרו למלאכה או לעסק שהוא נשכר בו, וראוי שיושכרו שניהם, וכמו שנאמר 'אין הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו'. אמנם, הלווה ממנו כסף על הרוב הוא לוודו להשלים חסרונותיו לסיפוק ביתו או לפרוע חובו וכיוצא, ואם תשים עליו נשך יבוא חסרון על חסרון, וחסרון לא יוכל להמנות.

'לא תהיה לו כנשה, לא תשימון עליו נשך' — המצוה הראשונה פונה אל המלוה בלשון יחיד, שכן המלוה הוא בדרך כלל איש פרטי. ואילו המצוה השנייה פונה אל הציבור כולו, אל החברה בתור 'עם'. והדבר מובלט בהבלטה יתירה על ידי האות נו"ן שבלשון רבים: אתם, הציבור הישראלי בתור שכזה, 'לא תשימון עליו נשך'. נמצאת אומר שמבחינת המשפט הכללי

אין בה בלקיחת רבית כשלעצמה משום מעשה עוול בעיני התורה. הריבית איננה מנוגדת למושג המשפט, אלא לעקרונות היסודיים שעליו תיבנה החברה היהודית.

אילו הותר למלוה היהודי לראות את עצמו כ'נושה' גרידא, כמי שמתוך נדיבות – לב גמורה מסר את כספו שלו לשימושו של איש פרטי אחר לזמן ידוע – הרי שהיה זכאי גם לגבות ממנו תשלום תמורת וויתורו הזמני על כספו או תמורת השימוש שהלווה עושה בכספו שלו. אולם דוקא זאת מנעה התורה ממנו. הכסף שהלוה איננו כספו שלו ורק שלו, וההחלטה להלוות את הכסף אינה החלטה הבאה מתוך שרירות לבו בלבד. כספו הוא גם קנין ה', וההלוואה – מצוה היא, והלווה אינו איש פרטי בלבד אלא 'עמי' – אחד מבני קהל ה', הוא הקהל שעל פי רצון ה' ייבנה על יסוד כח הקסמים של ה'מצוה'...

מצות ההלוואה בדרך של גמילות חסדים, היא הסלע האיתן שעליו מושתתת חברת בני העם היהודי; זוהי אחת המצוות הגדולות, שעל ידי קיומן רצה הקב"ה שנביע את כניעתנו לפניו בדרך של הקרבת קרבנות בחיי המעשה שלנו. ככל שלקיחת רבית אינה נוגדת את תביעתו של המשפט הטבעי, ותואמת את המושגים הרגילים של חוק ומשפט, שלפיהם אין בה בלקיחת הריבית משום עוול כלשהו – כן מתברר עוד יותר שאיסור הריבית הוא מבין אותן המצוות – כגון שבת, שמיטה, יובל – שתכליתן לשמש עדות ואות-זכרון לשלטונו של הקב"ה על העולם ועל ישראל. שבתת המלאכה בשבת, שמיטת הקרקעות והכספים בשנה השביעית, הפקעת הזכויות על קרקעות ועל עבדים ביובל – הללו מכרזות על ה' כעל אדון עולם וקונה הכל, שבידו הבעלות על כחות האדם, על הארץ, על הרכוש, על אנשים ועל נכסים. וזה גם טעם איסור רבית; ה' ציווה אותנו לוותר על זכות המלוה לקבל רבית מן הלווה, על מנת שבקיום מצוה זו נודה ונכריז, שהוא אדון ושליט על כל נכסי המטלטלין שלנו, שכן רק בתנאי הכרה זו גאל אותנו ממצרים והעניק לנו עצמאות ורכוש.

... בביאור טעם איסור רבית יש לשים לב לא רק על התוצאה הממשית של לקיחת הריבית לגבי מצבו הכלכלי של הלווה, אלא על מהותה העיקרית של המצוה כעדות לריבונותו של הקב"ה. דבר זה ברור ומבורר מתוך כך שלא רק לקיחת רבית אסורה, אלא גם באותה המידה נתינת ריבית'.

מכל מקום, אין לשער את גודל השפעתו של איסור רבית על דמות חיי העם בתחום הכלכלה והחברה; בעוד שהמצוות שבפסוקים הקודמים באות לבטל את האפליה שבין אדם לחברו, ששורשה ברגיל הוא במוצאם ובגורלם של בני האדם, הרי שאיסור רבית מבטל את השפעתו המשחיתה של הכסף, זה הגורם העיקרי שבין גורמי אי-השוויון הסוציאלי, ושובר את עיזו כחו ועוצמתו של ההון. אם איסור זה יקיים על כל חומרתו, הרי שכל הון יהיה מונח כאבן שאין לה הופכין וכעץ שאין לו פרי, ואין בו תועלת אלא בשיתוף כח העבודה. בכך תיעשה העבודה לגורם הראשון והעיקרי של רווחה חברתית. ההון יוכרח להכיר בשוויון ערכו של כח העבודה. בעל ההון יוכרח לעסוק בעצמו במלאכה, ורק על ידי כך יפיק פירות מכספו, שאחרת אין בו רוח חיים; או שיוכרח לשתף עמו את כח עבודתו של מי שאין לו רכוש, ולהתחלק עמו ברווח ובהפסד, ועי"כ יעלה את קרנה של העבודה תוך קידום ענינו שלו. מצב של שפל בשוק העבודה יגרור ירידת ערכו של ההון – בשיעור מוגבר עוד יותר, ולעולם לא ייבנה ההון מחורבנה של העבודה. חוק זה שומט את הקרקע מתחת לאפשרות התהוותו של אותו ניגוד משווע שבין אמידות מופגלת לבין מסכנות של עבודה, כששתיהן מצויות זו ליד זו.

כאמור, אין התורה שוללת מן הרבית כשלעצמה את הצדקתה הטבעית, והיא רק אוסרת אותה מתוך העיקרון היהודי של איחוד העם מבחינה סוציאלית. כנגד זה נחשב הכסף בעיני ההשקפה המודרנית כאובייקט לצריכה, והרבית נחשבת בכלל דמי שכירות, שיש לשלם עבור השימוש העראי בכסף, כעין שמשלמים דמי שכירות עבור בית, בהמה וכיוצא בזה. ובכן, מה בין דמי שכירות המותרים על פי התורה, לבין רבית? נראה שאותה השקפה מתעלמת מכך, שהחפץ המושכר נשאר לעולם קנינו של המשכיר, והשוכר משתמש למעשה בדבר השייך למשכיר, מבליה אותו ומשלם עבור זה, בעוד שהכסף הנמסר לידי הלווה בתורת הלוואה — מיד הוא נעשה קנינו של הלווה, ורק את ערך הכסף הוא חייב למלוה, והלווה מפיק אפוא תועלת מחפץ שהוא קנינו שלו בלבד.

והנה עשתה התורה את ההלוואה ללא רבית למצוה החשובה ביותר ביחס הסוציאלי שבין אדם לחברו, והיא הגנה על הלווה לבל יסבול מיחס של קשיחות מצד המלוה, ואף אסרה על המלוה לביישו. ואולם מאידך חייבה התורה את הלווה לשלם את חובו בזמן הקבוע ובדייקנות, ואסרה עליו להוציא את כסף ההלוואה שלא לצורך או להשקיעו בדרך שילך לאיבוד. 'וכשהמלוה מכיר את הלווה שהוא בעל מדה זו — מוטב שלא ללוותו ממה שילווהו ויצטרך לנגשו אח"כ ויעבור כל פעם משום לא תהיה לו כנושה' (ח"מ צו, ד) (מתוך פירוש רש"ר הירש — משפטים. וע' במובא להלן עה ממהר"ל מפראג).

ע"ע במאמרו של הרב יעקב שטרן בקובץ 'המעין' תמוז תשנ"ג — 'על רבית והיתר עיסקא בימינו'. וכן במאמרו המורחב של הרב נתן דרייפוס, בקובץ תחומין כרך יד, עמ' 207 ואילך.

'... אחר מתן תורה, אין ה'עבודה' ו'גמילות חסדים' של קודם מתן-תורה כלום; הקרבנות יהיו שחויי חוץ ויתחייב עליהם כרת. וכן גמילות חסדים — שקודם מתן תורה הנה להלות ברבית גם כן טובה היא, וכמו שכתב הט"ז (ביו"ד קס סק"א, ע"ש), ו'גמילות חסדים' היא — קודם מתן תורה. ועבשיו ענשו שלא יעמוד בתחיית המתים. וכללו של דבר: כי אין שום מעשה עתה הגון אם לא הכתוב בתורה, וישקוד על דלתותיה תמיד...' (רוח חיים — אבות א.ב.).

'... ענין איסור רבית, הלא פשוט שרק חסד הוא, (=נובע מצד מעלת מידת החסד, ע"ש) ואצלנו הוטבע בינינו מדת החסד בזה עד שנחשב אצלנו כמו דין גמור וחמור...' (מתוך 'דעת חכמה ומוסר' ח"ג צט)

דף עג

'המוליך פירות ממקום למקום. מצאו חבירו ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך פירות שיש לי באותו מקום — אם יש לו פירות באותו מקום מותר, ואם לאו אסור' — בספר גדולי תרומה (ח"ד לט) הסתפק האם מועילה יציאת השער באותו מקום גם ללא שיהיו לו פירות, כדין המלוה סאה בסאה. וע' יד דוד.

ואמנם כאן חמור יותר, שהרי התנה לתת סאה במקום פלוני ששוה יותר מסאה שבמקום זה [ומ"מ אינה רבית קצוצה

אסור לו להלוותם ברבית. ולהפך — מותר (מובא בתוס' ורא"ש. וי"ג להפך, ומ"מ לדברי הכל תלוי בקבלת אחריות. ערמב"ן).

בדומה לזה, ישראל שאמר לנכרי הילך שכרך והלוה מעותי לישראל ברבית — אסור. אבל נכרי שאמר לישראל כן — מן הדין מותר אבל אסור מפני מראית העין (תוספתא, מובאת בראשונים. באופן השני יש מתירים מן הדין אפילו אמר לו הנכרי טול חצי או שלישי בשכרך. ויש שאינם מתירים אלא כשקצץ לו שכר קבוע בין ירויה בין יפסיד. ערמב"ן).

ד. משכון של נכרי ביד ישראל, והלך ומשכנו לישראל אחר שיקח הרבית מן הנכרי מכאן ואילך — רבנו תם התיר, ובלבד שיאמר לו הריני מוכר לך כל זכות ושעבוד שיש לי על משכון זה ואין לי עסק עמך עליו ולא לך עלי (רא"ש. וכן הסכים הרמב"ן. והרא"ש (פסחים פ"ב י) הביא מבעל העיטור להתיר, ומשמע אף בסתם). וראב"ד אסר, שהרי ישראל מגוי קונה משכון, ועוד שהוא באחריותו (ערמב"ן).

משכנו של ישראל ביד נכרי והוא אוכל ממנו רבית, והלך הנכרי ולוה על משכון זה מישראל אחר ומעלה לו רבית — יש אוסרים (ר"ן; בעל העיטור ובעל התרומות) ויש מתירים (רא"ש פסחים פ"ב י; שו"ת הרשב"א ח"ג רכט).

ה. נכרי שהלוה לישראל ברבית וכתב בשטר, ומכר שטרו לישראל אחר — יש שלמדו מהגמרא להלך (עב). שאסור אותו לישראל לגבות את הרבית. והריטב"א (שם) דחה ראייתם.

דפים עא — עב

קעב. האם יש תורת שליחות וזכיה בנכרי ובקטן?

הסיקו שאין שליחות לנכרי מישראל ולא לישראל מנכרי, הן בתרומה (כן תרימו גם אתם — מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית) הן בכל התורה כולה (שלמדים משליחות דתרומה).

א. לשיטת רש"י, ברבית [ויש אומרים אף בכל התורה. ויש מי שכתב: בעניני ממונות וכד' השייכים בנכרי, ולא במצוות ואיסורים של ישראל] החמירו חכמים לומר יש שליחות לנכרי לחומרא, כדלעיל.

ב. נכרי לנכרי — כתב בספר משאת בנימין שעושה שליח (וכן דעת הש"ך רמג סק"ה). והבית-שמואל (ה סק"ט) חולק. (ובקצוה"ח קפח סק"א דחה ראייתו וכתב להוכיח כדעה ראשונה. ובאבנ"מ ה סק"ג דחה הוכחה זו).

וכמו כן אין דין 'זכיה' בגוי, אף לא מדרבנן. ואינו דומה לקטן שאעפ"י שאין בו שליחות יש בו 'זכיה' [לפנינו הגרסא: מדרבנן] — הואיל והוא בא לכלל שליחות, משא"כ בגוי.

יש סוברים שקטן יש לו זכיה מדין תורה, אעפ"י שאין לו שליחות (ע' בראשונים כאן ובקדושין מב; נקודות הכסף יו"ד שה; קצוה"ח רמג סק"ז).

דף עב

קעג. א. נכרי שהלוה לישראל ברבית או לוה ממנו, ונתגייר — האם גובה את הרבית?

ב. שטר שכתוב בו רבית — האם הוא כשר וגובה את הקרן, אם לאו?

ג. שטרי חוב המוקדמים — מה דינם?

ד. המוכר שדה לחברו באחריות ונמצא שמכרה לאחר מקודם, ובא הליקה לגבות את הדמים שנתן, האם גובה מנכסים משועבדים?

א. ישראל שלוח מעות מן הנכרי ברבית; אם זקפן למעות הרבית במלוה קודם שנתגייר ועשאן הכל כהלואה אחת גדולה — גובה את הרבית עם הקרן (שמשתעת זקיפה כאילו גבה את הרבית. רש"י). ואם לאחר שנתגייר זקפן — גובה את הקרן ולא את הרבית.

וכן הדין בנכרי שלוח מִישראל ונתגייר, אלא שבזה רבי יוסי חולק ואומר: בין כך ובין כך גובה את הרבית. וכן מסר רבא בשם רב הונא, הלכה כרבי יוסי. ופירש רבא טעמו, כדי שלא יאמרו בשביל מעותיו נתגייר זה.

א. נחלקו הראשונים האם מאותו טעם גובה את הרבית לרבי יוסי אפילו לא זקפן כלל (רשב"א, טור), או שמא אינו משלם אלא אם זקף במלוה (מאירי, מ"מ). וטוב להחמיר (ש"ך קעא סק"ג).

ב. כתבו ראשונים: הרבית שעל הזמן שקודם הגירות, מצד עיקר הדין יכול לגבותה אפילו ללא זקיפה, אלא שחכמים החמירו כל שזקף לאחר הגירות. [ומהריטב"א נראה שאפילו הרבית שלאחר הגירות אינה אסורה אלא מדרבנן, מפני מראית העין בעלמא].

ג. יש מי שכתב שאם לא זקף כלל, מותר לגר לגבות את הרבית שהצטברה עד הזמן שנתגייר (— בנכרי המלוה לישראל. ולכאורה ה"ה להפך במקרה השני אליבא דרבנן). רק כשזקף אחר כך וצרף הכל ביחד — אסור (פרישה שם). וכמה פוסקים חולקים וסוברים שגם [וכל שכן. ש"ך] כשלא זקף כלל — אסור לגבות את הרבית מכל וכל (ב"ה, עט"ז, ש"ך שם).

ד. כשזקף קודם שנתגייר — מועילה הזקיפה אפילו לגבי הרבית שבאה עבור הזמן העתיד (ע' תרומת הדשן שג שדייק כן מדברי הרא"ש).

ה. זקיפה זו — כתב רש"י שהיא עשויה בשטר. וכתב בספר אור זרוע (רי"ז) שבדוקא הוא, אבל זקפן בעל פה אינו גובה את הרבית, שבכך לא נעשית הרבית כגבויה.

ו. לדעת בר קפרא בירושלמי, אף ברישא גובה את הרבית בכל אופן, ודעת יחיד היא (רשב"א).

ב. שטר שכתוב בו רבית — קונסים אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הרבית. דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: גובה את הקרן ואינו גובה את הרבית. מחלוקתם היא האם קונסים ההתר משום האיסור אם לאו.

א. לפרוש ריב"ם, אפילו לרבי מאיר גובים מבני חורין על פי השטר, מפני שלא נפסלו העדים, שאינם 'עדי חמס' כי אינם מרויחים כלום. וכן דעת הרשב"א. ואילו התוס' כתבו שרבי מאיר קנס שלא לגבות בו כלל. והוסיפו שאפילו אם יש עדים אחרים או שחייב מודה — נראה שקנס רבי מאיר שלא יגבה כלום.

ב. כתבו התוס' שלחכמים משמע שלא קנסו כלל, וגובים בשטר קרן כדין משועבדים (וכן דעת הרשב"א והריטב"א). ויש סוברים (ע' בראשונים) שלחכמים גובים רק על פי עדים אחרים או הודאת החייב.

וצדדו התוס' לומר שברבית דאוריתא אפשר שנפסלו העדים כדין עבריין האוכל נבילות להכעיס. אך יש לומר שמא אנשים אינם סבורים שהעדים עוברים ב'לא תשימון' — הלכך לא נפסלו (וע' גם ברמב"ן וברשב"א). ויש סוברים שכל שהרבית מפורשת בשטר — העדים

פסולים, ואפילו אומרים אנוסים היינו מחמת נפשות אינם נאמנים להכשיר עצמם (עב"י י"ד סו"י קסא בשם תלמידי הרשב"א).
ג. משמע מתוך דברי התוס' שאם אין הרבית מפורשת בשטר אלא נכללה עם הרבית, אפשר שגם לחכמים לא יגבו הקרן — גזרה שמא יגבה רבית בתורת קרן [לרבי יוחנן].
ד. הלכה כחכמים (רי"ף; תוס'; חו"מ נב,א; יו"ד קסא, יא). ושאמרו 'הלכה כרבי מאיר בגזרותיו' — בגזרותיו דוקא ולא בקנסותיו (תוס' ועוד).
ה. המוצא שטר שיש בו רבית — יקרענו. בא לבית דין — יקרעוהו. ואסור להשהותו (תוס' עפ"י התוספתא).

ג. שנינו: שטרי חוב המוקדמים — פסולים. ואף מהזמן הנכון אין גובים בהם. לדברי ריש לקיש — במחלוקת שנויה; לרבי מאיר קנסו התר משום האיסור, אבל לחכמים לא קנסו וגובה מזמן ההלואה. ורבי יוחנן אמר: אפילו לחכמים גזרו שמא יגבה מזמן הראשון.

א. הלכה כרבי יוחנן (רי"ף; חו"מ מג,ז).
ב. לדעת רש"י אין השטרות פסולים אלא לגבות ממשועבדים, אבל מבני חורין — גובים. וכן נקטו הרמב"ן והרשב"א לעיקר. ואילו התוס' חולקים וסוברים שמשמע שאין גובים כלל.

[התוס' כתבו שלשון 'פסולים' משמע לגמרי. ונראה (וכ"מ ברא"ש) שלדבריהם כן הדין גם לרבי יוחנן אליבא דרבנן, פסולים לגמרי. אבל הרי"ף כתב שדינו לרבי יוחנן כמלוה על פה, ורק ממשועבדים אין גובים שמא יגבו בו מזמן ראשון].
ג. מבואר מדברי התוס' שכשאינן לתלות חתימת העדים בטעות [כגון שאומרים טעינו בשנת המלך או בעיבורא דירחא. וכן אם היו אנוסים] — נפסלו העדים בחתימתם משום עדות שקר, ואין גובים על פיהם כלל. (וכן כתב הרמב"ן).

ד. כאשר הלוקח גובה מעות מן המוכר שמכר שדה שאינה שלו — טורף מנכסים המשועבדים אצל הלוקחות, מפני שכתב לו המוכר אחריות בשטר המכירה, ונוח לו לקיים המכירה. [אבל שבה ופירות אין מוציאים אלא מבני חורין — מפני תיקון העולם, שאין הלוקחות יודעים להיזהר לפי שאינם קצובים]. ואולם כאשר המוכר לא נתכוין במכירתו אלא להבריח את הקונה מעליו [כגון במעשה המובא בגמרא, שהיתה השדה ממושכנת בידו זמן רב, ואיים על בעליה שאם לא ימכרנה לו, יטען לקוחה היא בידי ואכלתיה שני חזקה] — אמר רבא [דלא כאביי], הואיל ולא ניתן השטר להיכתב אלא להבריחו, הרי זה כמלוה על פה ואין גובה בו ממשועבדים.

קעד. א. האם מותר לפסוק על הפירות ליתנם ללוקח לאחר זמן, והלה משלם לו עכשיו כפי שווים?
ב. האם מותר ללוות על מנת לפרוע פירות לפי השער שבשוק?

א. אין פוסקים על הפירות עד שיצא השער. יצא השער — פוסקים, אף על פי שאין לו מאותם פירות אצלו — הואיל ויש לאחרים. אם יש לו מאותם פירות — פוסקים אעפ"י שלא יצא השער. כגון היה הוא תחילה לקוצרים — פוסק עמו על הגדיש, וכן פוסק לספק לו יין על העביט של ענבים שיש לו, וכן שמן על המעטן של זיתים. וכן כלים — על הביצים (= חתיכות חמר) של יוצר, ועל הסיד — מששקעו בכבשן.

אעפ"י שיש לו גדיש, הואיל ומחוסרים דישה וזרייה, אין יכול לפסוק לו פחות משער הלקוטות. ואינו דומה לדבר שאצלו ממש, שפוסק לו אפילו בזול הרבה (רא"ש).
 נחלקו רבי יוסי וחכמים האם מותר לפסוק על הזבל כשאין לו זבל באשפה (אבל יש לו בהמות).
 כשיצא השער או כשיש לו פירות, רשאי לפסוק כפי שער הזול — שאם יזולו יתן לו כפי הזול. וצריך לפרש לו זאת בפסיקתו. רבי יהודה אומר: אעפ"י שלא פסק עמו בשער הזול, יכול הלוקח לומר תן לי כזה או תן לי את מעותי.
 'יצא השער' — היינו שער קבוע כגון של איטליז רב וגדול, אבל לא על שער שבשוק של עיירות, שאינו קבוע (רבי יוחנן, כפי שפרשו רבי אסי).
 א. יש דעות שלדברי רבא (גו): רבי ינאי חולק וסובר פוסקים אפילו על שער שבשוק של עיירות. וכן פסקו להלכה (תוס' לעיל; הגהות אשר"י). ויש חולקים (ע' ברש"י ושר"ש).
 ב. יש מהראשונים שכתב שבזמן הזה אין נחשב 'יצא השער' אלא אם החליטו בני העיר שלא למכור אלא כפי השער ההוא, אבל כל שאין שם קיצותא לסוחרים והרשות ביד כל אדם למכור בכמה שירצה, אעפ"י שכולם מוכרים בשער אחד — אין פוסקים עליו. והריטב"א חולק.
 הפוסק על הפירות החדשים שהם עתה מוזלים, כדי לקבלם לאחר זמן כשיתיבשו כל צרכם, אין פוסק עליהם עד שיצא השער לחדש ולישן.
 פוסקים ללקוטות כשער הלקוטות (סתם תבואות לקוטות אינן יפות) אבל ממוכר בעל הבית אין פוסקים עד שיצא השער לתבואה של בעלי בתים.

ב. רב הונא הסיק כדברי רבי אלעזר, שלווים על שער שבשוק.
 לפירוש אחד, לווים מעות על מנת שאם לא יפרע לזמן מסוים, יפרע לו פירות כשער של עכשיו. והריטב"א (כאן ולעיל 10) חולק וסובר שאין זה רבית כלל אלא קנס, ומותר לעשות כן אף במעות ממש, לקנוס עצמו לשלם יותר אם לא יפרע לו במועד מסוים. ויש חולקים ואוסרים לעשות כן בהלוואה (ע' בשו"ת הריב"ש שלה).
 ולפירוש בה"ג ושאר ראשונים מדובר בהלוואת סאה בסאה. וכתבו התוס' (וכן דעת הראב"ד והריטב"א) שלפירוש זה מדובר שיש מעות ללווה, שיכול לקנות בשוק. ויש גורסים 'לווים על פירות שבשוק' — אפילו לא יצא השער. אבל רוב הפוסקים מתירים בכל ענין, אפילו אין בידו מעות (רמב"ן ר"ן רא"ש ועוד; עש"ך).

דף עג

קעה. האם הדברים דלהלן מותרים?
 א. המוליך חבילה למכרה במקום היוקר, מצאו חברו ואמר לו: תנה לי ואוליכנה ואמכרנה שם, ואשלם לך לזמן פלוני כפי המחיר שנתנים באותו מקום.
 ב. המוליך פירות ממקום למקום, מצאו חברו ואמר לו: תנם לי ואעלה לך לזמן פלוני פירות שיש לי באותו מקום.
 ג. חמרים המוליכים תבואה ממקום למקום, ולוקחים מעות מבעלי בתים עשירים במקום היוקר, על מנת להעלות להם תבואה במחיר מוזל. וכן בשאר מיני סחורה.
 ד. הלוקח מחברו יין מעותד בזול, מבעל כרם שפירותיו כעת בוסר או סמדר. וכיוצא בזה בשאר מינים.